EL MAGISTERI CATALÀ A LA POSTGUERRA: REPRESSIÓ I CONTROL IDEOLÒGIC

FRANCISCO MORENTE VALERO

Al llarg de l'última dècada, i a desgrat del que pensa una part important de la historiografia espanyola sobre la seva oportunitat i la seva necessitat, els estudis sobre la repressió franquista han anat configurant un coneixement cada vegada més precís sobre l'abast que l'exercici de la violència política va tenir en el bàndol facciós durant la Guerra Civil i en el conjunt del país després de l'1 d'abril de 1939.

Estudis com ara el de Solé i Sabaté[1] van obrir noves vies d'accés metodològic a la qüestió i van començar a trencar la visió suposadament científica que, alguns anys abans, havia decretat una mena d'*empat tècnic* en el còmput de la repressió republicana i la franquista.[2]

Pel que fa a Catalunya, els estudis sobre la repressió franquista, com també sobre la mortalitat esdevinguda als fronts o com a producte dels bombardeigs, ens han permès de conèixer amb força exactitud el cost humà que la Guerra Civil i la immediata postguerra van tenir.[3] La repressió, però, no es reduí a les execucions i als empresonaments, sinó que va comprendre uns altres aspectes també importants de la vida quotidiana de les persones. Les represàlies econòmiques, i molt especialment les professionals, van ser una de les armes preferides de les autoritats franquistes per aconseguir un doble objectiu: sancionar conductes passades i prevenir conductes futures.[4]

1. Josep M. Solé i Sabaté (1985), *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953,* Barcelona, Edicions 62.

2. Vegeu Ramón Salas Larrazábal (1977), *Pérdidas de la guerra,* Barcelona, Planeta.

3. Sobre els bombardeigs soferts per Catalunya durant la guerra, és imprescindible l'obra de Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya i Font (1986), *Catalunya sota les bombes (1936-1939),* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat; la repressió —i, en alguns casos, els morts als fronts de guerra— es pot conèixer bé —a més de la citada obra de Solé i Sabaté—, en les nombroses monografies locals que en els darrers anys s'han anat publicant; així, i sense voler ser exhaustiu: Joan Villarroya i Font (1986), *Revolució i guerra civil a Badalona (1936-1939),* Badalona, Ajuntament de Badalona; Manuel Gimeno (1989), *Revolució, guerra i repressió al Pallars (1936-1939),* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Mercè Barallat i Barès (1991), *La repressió a la postguerra civil a Lleida (1938-1945),* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Carles Santacana i Torres (1994), *Victoriosos i derrotats: el franquisme a L'Hospitalet, 1939-1951,* Barcelona, Centre d'Estudis de l'Hospitalet, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

4. Vegeu Conxita Mir Curcó (1992), «Els represaliats polítics de postguerra a través de l'actuació del tribunal de responsabilitats polítiques de Lleida», a *I Encuentro de investigadores del franquismo,* Barcelona, pp. 98-101; de la mateixa autora, «Personal polític i repressió econòmica: l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques sobre els parlamentaris republicans (Lleida, 1939-1966)», a Jaume Barrull i Pelegrí; Conxita Mir Curcó (1994), *Violència política i ruptura social a Espanya, 1936-1945,* Lleida, Publicacions de la Universitat de Lleida, pp. 117-140.

En efecte, la repressió franquista esdevingué no tan sols una forma de càstig contra qui s'havia oposat més o menys activament al triomf dels rebels, sinó també un mecanisme de control polític i social que va permetre al règim de mantenir-se durant gairebé quatre dècades tot limitant la capacitat de resposta de les forces d'oposició i, al mateix temps, facilitant l'extensió d'un sentiment d'acceptació passiva del sistema per amplis sectors de la població.

Ha estat aquest aspecte de la repressió franquista —menys espectacular que l'exercici de la violència— el que ha quedat més desatès quant al seu estudi, llevat, potser, de l'anàlisi de les depuracions de funcionaris municipals, sobre les quals tenim informació abundant a partir de les monografies locals que s'ocupen d'aquest període. Moltes menys coses sabem sobre les represàlies a les empreses privades,[5] als col·legis professionals[6] o a les diverses institucions públiques.

I es fa imprescindible avançar en l'estudi d'aquesta vessant de l'actuació del règim si volem arribar a conèixer-ne prou bé la naturalesa i per tal d'explicar-ne millor la llarga durada. Que el franquisme comptà amb el suport més o menys explícit d'amplis sectors de la població espanyola (i catalana) no s'ha de posar en dubte, però també és cert que, sense l'exercici d'una repressió sostinguda, aquest relatiu *consens* sobre el qual el règim edificà la seva pervivència no hauria estat possible.

La repressió acomplia aquesta funció d'unes quantes maneres: per un cantó mitjançant la intimidació dels adversaris i, per l'altre, implicant una part molt considerable de la població en tot l'entramat repressiu (els qui participaven en els òrgans encarregats de la repressió, els qui hi col·laboraven, els qui feien denúncies anònimes; però, també, els qui s'allunyaven dels represaliats per por de ser identificats amb ells, els qui feien veure que no s'adonaven del que passava...).[7] Altrament, la repressió franquista s'assemblà considerablement a l'exercida per uns altres règims feixistes com ara l'italià o el nazi: un contundent aparell policial i una acció calculada, selectiva, concentrada en uns grups socials i polítics determinats, aparentment arbitrària, escrutadora dels aspectes més inversemblants de les conductes privades i públiques, i que, sobretot, transmet la idea que ningú no queda fora del seu possible radi d'acció.[8]

La passivitat social fou buscada pel règim des dels seus inicis, i no cal explicar com, en un moment de terribles penúries econòmiques, les represàlies professionals podien tenir conseqüències

5. Alguns apunts a Carme Molinero i Pere Ysàs (1985), «Patria, justicia y pan», *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya. 1939-1951,* Barcelona, La Magrana, pp. 102-106; també a Jaume Fabre i Fornaguera (1982), *La població barcelonina de 1939 a través de «La Vanguardia Española»,* tesi de llicenciatura, Facultat de Ciències de la Informació, Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 46-48.

6. Borja de Riquer ha informat sobre la depuració del col·legi de metges de Barcelona, vegeu Borja De Riquer; Joan B. Culla (1989), *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988),* Barcelona, Edicions 62, p. 96; i Solé i Sabaté ho ha fet sobre el d'advocats a Solé (1985), pp. 258-260.

7. Vegeu Josep M. Solé i Sabaté (1990), «La repressió», a Francesco Barbagallo i altres, *Franquisme. Sobre resistència i consens a Catalunya (1938-1959),* Barcelona, Crítica.

8. Vegeu Miguel A. Ruiz Carnicer i Ángela Cenarro Lagunas, «La "represión política" y sus formas: fuentes y métodos de estudio», separata de *Metodología de la investigación científica sobre fuentes aragonesas,* núm. 6 (s. A.), pp. 250-252; també Josep M. Solé i Sabaté, «La justicia catalana franquista y sus fuentes», a Isidro Sánchez, Manuel Ortiz i David Ruiz (1993), *España franquista. Causa general y actitudes sociales ante la dictadura,* Ediciones de Castilla la Mancha, p. 87.

dramàtiques per a qui les patien; és per això que aquest aspecte de la repressió adquireix tanta rellevància en la consolidació del franquisme. Una altra vegada, la repressió funciona no solament com a càstig, sinó, també, com a instrument preventiu: facilita el control ideològic i social dels qui se senten els seus objectius potencials i en reforça la inhibició política.

Aquesta doble funció, punitiva i preventiva, va caracteritzar el que, probablement, va ser la més emblemàtica de les depuracions professionals engegada pel règim franquista: la dels mestres i d'altres professionals de l'ensenyament, que, unànimement, havien estat assenyalats des del camp de la dreta com a culpables principals de la pèrdua dels valors tradicionals en la societat espanyola, la qual cosa havia portat a un presumpte desgavell durant la República que, finalment, havia exigit la intervenció salvadora de l'exèrcit.

El magisteri fou presentat com l'avançada de l'*anti-España*, globalment lliurat a les forces que, alienes a la tradició espanyola, llauraven per a la destrucció de la seva nacionalitat catòlica. En aquest sentit, els mestres i les mestres més compromesos amb les diferents línies de renovació pedagògica desenvolupades des de final del segle XIX (i considerades estrangeritzants pels publicistes franquistes) apareixien com a especialment culpables i es convertiren en el blanc principal dels trets repressius.

A Espanya i, molt especialment, a Catalunya hi havia una rica tradició d'innovació pedagògica que es remuntava, com a mínim, al tombant del segle passat.[9] Això no vol dir, tanmateix, que el panorama de l'escola pública espanyola dels anys trenta fos gaire encoratjador. Fins a la República, l'abandonament de l'ensenyament públic pels governs de la monarquia havia estat una constant i els notables esforços realitzats pels governs republicans especialment durant el primer bienni no van poder canviar d'una manera irreversible una situació fortament degradada; no hi va pas faltar la voluntat política, però sí el temps necessari i, en part també, els recursos econòmics imprescindibles.

A Catalunya, els moviments de renovació pedagògica havien tingut una incidència especial: des de les escoles racionalistes fins a les actuacions impulsades per l'Ajuntament de Barcelona, tot passant per múltiples experiències lligades a les societats obreres o per la introducció de les tendències més modernes en el camp educatiu com ara tot el moviment de l'escola nova i l'escola unificada.[10]

La tasca realitzada per l'Ajuntament de Barcelona (que es remunta a l'elaboració del Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908 i continua amb la creació de la Comissió de Cultura el 1915 i l'obtenció pel Govern del Patronat Escolar de 1922, i que es concreta en la creació d'una

9. Vegeu Josep GONZÁLEZ AGÁPITO (1978), *Bibliografia de la renovació pedagògica i el seu context (1900-1939)*, Barcelona, Universitat de Barcelona; també Jordi MONÉS (1977), *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1883-1938)*, Barcelona, La Magrana.

10. La bibliografia existent en aquest camp és molt àmplia; vegeu a tall de mostra els següents exemples: Cèlia CAÑELLAS i Rosa TORÁN (1982), *Política escolar de l'Ajuntament de Barcelona, 1916-1936*, Barcelona, Barcanova; Josep CLARÀ i altres (1980), *La renovació pedagògica a l'ensenyament primari (1900-1936): l'aportació dels mestres gironins. Antologia de textos*, Girona, Diputació de Girona; Jaume CARBONELL i Jordi MONÉS (1978), *L'escola única-unificada*, Barcelona, Laia; Josep GONZÀLEZ AGÀPITO (1992), *L'escola nova catalana, 1900-1939*, Vic, Eumo; Pere SOLÀ (1976), *Las escuelas racionalistas en Cataluña (1909-1939)*, Barcelona, Tusquets editor.

sèrie d'escoles model com ara l'Escola del Bosc de Montjuïc el 1914, l'Escola del Mar el 1921 i l'Escola del Parc del Guinardó el 1923) fou completada per l'impuls donat a l'educació per la Generalitat republicana[11] i acabà fent pas, ja durant la Guerra Civil, a l'ambiciós projecte de reordenació de l'ensenyament que impulsà el CENU (Comitè de l'Escola Nova Unificada) i que per a algun autor ha merescut la consideració de ser el millor projecte pedagògic elaborat a Espanya en els últims dos-cents anys.[12]

La contrarevolució que inicià el bàndol facciós des dels primers moments de la contesa civil es dirigí en el camp de l'ensenyament a l'anorreament de totes les reformes progressistes i democràtiques impulsades durant els anys anteriors pels governs republicans i per la Generalitat. La depuració del magisteri constituí un element cabdal en aquesta ofensiva contra l'obra escolar republicana, i en aquest sentit el seu estudi mereix una atenció especial.

La depuració dels mestres i de les mestres perseguia, com he dit, un objectiu doble: la sanció de conductes passades que les autoritats franquistes consideraven punibles i la conformació d'un professorat addicte que estigués en condicions de portar a terme un model d'escola radicalment diferent d'aquell que la República havia impulsat. Per això la depuració s'ha d'estudiar des d'una perspectiva doble: per una banda, l'anàlisi quantitativa de la repressió (és a dir: quants mestres van ser castigats i amb quines sancions ho van ser), però, per l'altra, la *qualitativa* (és a dir: quins van ser els mecanismes d'aquesta depuració, qui la va aplicar, amb quins criteris i amb quina finalitat; com s'ha de considerar, en definitiva, la depuració en el marc del nou model escolar que el *Nuevo Estado* anava bastint).[13]

La depuració es va engegar, d'una manera un xic caòtica, des del mateix començament de la Guerra Civil tot coincidint en el temps amb una repressió molt més brutal que afectà una gran quantitat de mestres que foren directament empresonats i, fins i tot, assassinats. Ben aviat, tanmateix, les autoritats de la Comisión de Cultura y Enseñanza de la Junta Técnica del Estado, amb l'escriptor José María Pemán com a president, van elaborar una complexa legislació depuradora que regulà les comissions que l'havien de dur a terme (Decret de 8 de novembre de 1936, BOE de l'11), els seus mecanismes d'actuació i les sancions aplicables (Ordre de 10 de novembre de 1936 BOE de l'11, i Ordre de 17 de febrer de 1937, BOE del 27, que ampliava el ventall sancionador), així com les conductes que podien ser motiu de sanció (Circular de 7 de desembre de 1936, BOE del 10). Aquesta fou la normativa bàsica sobre la qual s'edificà el procés de depuració del magisteri. Al llarg de 1937 i 1938 encara es produí una allau de disposicions legals que perseguien tres objectius: precisar l'abast de la depuració (qui s'hi havia de sotmetre), resoldre els problemes personals que s'hi acomplien i, finalment, abordar els problemes tècnics que s'anaven presentant a mesura que les disposicions anteriors s'anaven aplicant.

11. Vegeu per a aquesta qüestió Ramón Navarro (1979), *L'educació a Catalunya durant la Generalitat, 1931-1939*, Barcelona, Edicions 62.

12. Vegeu Claudio Lozano Seijas (1980), *La educación republicana*, Barcelona, Universitat de Barcelona.

13. M'he ocupat de totes aquestes qüestions a la meva tesi doctoral (1995), *La escuela y el Estado nuevo: la depuración del Magisterio nacional*, Bellaterra, Departament d'Història Moderna i Contemporània, Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona.

Des del moment que es va aprovar la legislació depuradora bàsica, només s'esdevingueren dues modificacions substancials: l'ordre d'11 de març de 1938,[14] mitjançant la qual es creava l'Oficina Técnico-Administrativa amb la missió de tornar a estudiar cadascun dels expedients tramitats per les comissions depuradores provincials, i en què s'introduïa per primer cop la possibilitat de recórrer contra les sancions, i molt especialment, l'Ordre de 18 de març de 1939,[15] la qual resumia i compendiava tota la legislació anterior i creava la Comisión Superior Dictaminadora de Expedientes de Depuración, que absorbia les competències de l'Oficina Técnico-Administrativa i era la disposició legal per la qual s'havia de regular la depuració en endavant (i, per tant, va ser l'aplicada a Catalunya).

Les sancions aplicables anaven des de la inhabilitació per a càrrecs directius fins a la separació (i/o la inhabilitació) definitiva de l'ensenyament, tot passant per la suspensió temporal de feina i sou, pel trasllat forçós de localitat i per la jubilació forçosa (també hi eren possibles sancions combinades com ara suspensió temporal i trasllat, i gairebé sempre una sanció greu anava acompanyada per la inhabilitació per a càrrecs directius).

La legislació declarava punibles la militància en organitzacions polítiques i sindicals partidàries de la República, la ideologia d'esquerres i/o nacionalista i l'actuació personal que hagués contribuït a la «subversión comunista-separatista», així com l'actuació professional desenvolupada «en un sentido disolvente», segons explicava Pemán a la circular abans esmentada. A la pràctica, l'actuació de les comissions depuradores anà més enllà i escrutà, també, les creences i les pràctiques religioses, els comportaments morals i sexuals, les afinitats socials i, en alguns casos, el grau de compliment de les responsabilitats laborals.

Quan nous territoris eren «alliberats» pels exèrcits franquistes, hom aprovava disposicions especials per regular-hi la depuració; així es va fer amb Biscaia, Santander, Astúries i Aragó, encara que s'ha de dir que no significaven cap canvi qualitatiu amb relació a la depuració ja engegada.

També Catalunya va tenir la seva legislació específica: la primera disposició va ser l'Ordre de 23 de maig de 1938,[16] per la qual s'encomanava als organismes corresponents de la província de Saragossa l'atenció a «las necesidades escolares de las zonas liberadas de Cataluña» i s'establia l'obligatorietat per als mestres d'aquestes zones de presentar-se davant la Sección Administrativa de Primera Enseñanza de Saragossa per tal de sol·licitar la readmissió al servei actiu (per a la qual cosa havien de presentar una declaració jurada i dos certificats d'adhesió al *Movimiento*). La comissió depuradora de Saragossa quedava al càrrec de totes les qüestions relatives al personal docent (nomenaments, suspensions temporals...). Al *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida* del 10 d'agost de 1938 apareixien les primeres llistes de mestres rehabilitats provisionalment, i en els mesos següents s'hi feren freqüents.

14. Luis Gabilán Pla; Wenceslado D. Alcahud (1937-1939), *Legislación española,* vol. IV, San Sebastián, pp. 282-283.

15. Gabilán/Alcahud (1937-1939), pp. 138-140.

16. Gabilán/Alcahud (1937-1939), pp. 275-176.

Després de la conquesta de Barcelona, el Ministerio de Educación Nacional publicà dues ordres[17] mitjançant les quals es retornaven al Govern espanyol (evidentment, al de Burgos) totes les competències que, en matèria educativa, havia tingut la Generalitat de Catalunya, així com les seves instal·lacions i els materials educatius; l'article setè d'una d'aquestes ordres suspenia provisionalment de feina i sou els mestres i les mestres titulars que havien passat voluntàriament a prestar els seus serveis a la Generalitat[18] i declarava cessants tots els docents nomenats pel Govern autònom, encara que preveia la possibilitat d'utilitzar els seus serveis com a interins després de comprovar-ne la idoneïtat ideològica.

La regulació de la depuració a Catalunya no diferia gaire de l'aplicada a la resta de l'Estat, tret de les suspensions provisionals esmentades (en aquells moments del procés depurador, les autoritats ministerials eren poc partidàries d'aplicar suspensions provisionals generalitzades atesos els problemes de personal que la guerra, la repressió violenta i la depuració generaven; el cas de Catalunya, però, era especial ja que es tractava de l'únic territori que havia tingut durant anys una administració autònoma amb competències en ensenyament i on, a més a més, la qüestió nacional tenia un paper important).

Cal preguntar-se fins a quin punt la depuració a Catalunya va tenir unes característiques i un abast diferents dels del conjunt de la depuració espanyola. De fet, hi ha una idea força estesa en el sentit que la depuració del magisteri va ser especialment dura en el cas dels mestres i de les mestres de Catalunya i del País Basc,[19] sense que aquesta afirmació se sustenti sobre alguna cosa més que una intuïció o una impressió personals.

En realitat, la mecànica de la depuració a Catalunya (com al País Basc) no va presentar unes característiques específiques: les comissions depuradores s'hi constituïren de la mateixa manera que en altres províncies i, en la seva major part, amb gent catalana.[20] Per altra banda, l'actuació de les comissions va ser molt semblant a la que van seguir les altres comissions a tot l'Estat i es

17. Totes dues de data 28 de gener del 1939 i publicades al BOE del 3 de febrer.

18. Segons els decrets de 28 de març del 1933 (*Gaceta de Madrid* del 2 d'abril) i 26 d'octubre del 1935 (*Gaceta de Madrid* del 27 d'octubre); val a dir que l'alternativa a la prestació de serveis a l'administració autònoma era el trasllat forçós —mitjançant concurs— fora de Catalunya, per la qual cosa cal posar entre cometes el caràcter voluntari d'aquesta decisió.

19. Vegeu, a tall d'exemple, Enrique Martínez Martínez (1984), *La educación cívico-social en el bachillerato español (alumnos) entre 1940 y 1977,* tesi doctoral (inèdita), Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 74.

20. He estudiat amb deteniment la composició i actuació de la comissió de Barcelona a Francisco Morente Valero (1990), *La depuración del magisterio en la provincia de Barcelona al término de la guerra civil,* memòria de tercer cicle (inèdita), Bellaterra, Departament d'Història Moderna i Contemporània, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona (per a la composició de la comissió, pp. 170-177). Les quatre comissions estigueren formades per les següents persones (encara que no totes actuaren simultàniament): Barcelona: Manuel Marín Peá (president), Federico Camp Llopis (secretari), José Casajoana Oliver, Luis de Francisco Galdeano, José Montagut Roca, Eduardo Pascual Fábregas, Francisco Colldeforns Lladó; Girona: Ignacio Puig Bayer (president), Luis G. Bastons Plana (secretari), Ricardo Camó, Jaime Lasala Gravisaco, Joan Moret Roura, José María Prat, Modesto Reverendo López; Lleida: B. Tremposo/José María de San Miguel (presidents), José María Plana Sala (secretari), José Jané, Ramón Sugrañes, José Aragonés, Luis Gené Queralt; Tarragona: Pablo María de Ena/Ignacio Piera (presidents), Anselmo Rodríguez/Teresa Busutil/Andrés Castillón (secretaris), Ramón Ibarz Palau; els canvis en la composició —i els càrrecs— de les comissions eren freqüents; les fonts consultades —expedients de depuració depositats a l'Archivo General de la Administración, butlletins oficials de les províncies respectives— no permeten conèixer, en algun cas, la totalitat dels membres de la comissió; mantinc la grafia dels noms tal com apareix a les fonts documentals.

va basar en un conjunt documental (informes de la Guàrdia Civil, dels mossens, dels alcaldes i de pares de família de solvència ideològica contrastada, així com informes de Falange, denúncies privades, oficis dels tribunals militars...) que no es diferenciava gens (ni en la forma ni en els continguts) del que feien servir les altres comissions.

També s'ha de dir que els expedients tramitats per totes les comissions depuradores eren examinats novament per la Comisión Superior, la qual cosa homogeneïtzava el conjunt de la depuració (encara que, com l'anàlisi dels expedients de depuració mostra, la manera com aquests eren instruïts marcava fortament la seva resolució final, la qual cosa atorgava gran importància a l'actitud de la comissió corresponent).

Evidentment, qüestions com ara la intensitat de les lluites socials i polítiques durant l'etapa republicana, els esdeveniments de l'època de guerra, el nivell d'implantació d'organitzacions polítiques i sindicals, però també el grau de secularització de la vida pública, o d'urbanització de la població, o d'arrelament dels corrents de renovació pedagògica, tenien una importància decisiva sobre el resultat de la depuració a cada província. Per tant, no ha d'estranyar que la depuració fos molt més dura a Barcelona que a Tarragona, per exemple, com va ser extremament rigorosa a Astúries i molt més feble a Osca.[21]

A Catalunya (com al País Basc i a Galícia), la qüestió nacional significava un element diferenciador quant al contingut de la depuració del magisteri. La documentació i les dades que se'n deriven demostren que la militància, les activitats i les idees d'esquerra eren més durament castigades que les relacionades amb posicions nacionalistes, però que la combinació d'esquerranisme i de nacionalisme era la pitjor possible sempre des del punt de vista dels repressors. Per altra banda, les acusacions de nacionalisme podien recaure sobre persones «d'ordre», que, en qualsevol altre indret espanyol, haurien superat la depuració sense cap mena de problema. Sobretot aquesta última qüestió és el que podria fer pensar en una depuració sensiblement més dura al País Basc i a Catalunya que a la resta d'Espanya. I, efectivament, les dades apunten a un enduriment de la repressió per aquest concepte, encara que, pel que fa a Catalunya, en un grau molt més petit que no es podia esperar. Així com al País Basc el principal partit nacionalista catòlic i de dreta es va mantenir fidel a l'ordre republicà i, per tant, molts mestres d'aquesta filiació van sofrir represàlies, a Catalunya l'organització equivalent, la Lliga, es va decantar pels rebels, la qual cosa significà que els seus militants i simpatitzants dintre del món de l'ensenyament no tingueren problemes amb vista a la seva continuïtat en la docència.[22] Sí que en tingueren aquells nacionalistes que van militar en uns altres partits o que es van manifestar com a persones d'idees

21. Els sancionats a aquestes quatre províncies van ser el 30,79% a Barcelona, el 22,02% a Tarragona, el 33,36% a Astúries i el 14,40% a Osca —les dades es calculen sobre el total de depurats que ha estat possible establir i que inclou mestres funcionaris, interins, substituts, particulars i alumnes de les Normals— (vegeu MORENTE VALERO (1995), vol. II, p. 48).

22. Hi ha algun cas —molt poc freqüent— de mestres a qui la comissió depuradora corresponent acusa de militar (o tenir simpaties per) a la Lliga; però no hi ha cap cas a la província de Barcelona, ni tampoc a les mostres analitzades de les altres tres províncies catalanes, en què aquesta acusació es traduís en algun tipus —ni que fos lleu— de sanció. Sí es troben sancions per militar (o simpatitzar amb) a la Unió Democràtica de Catalunya (per exemple, el seu diputat Pau Romeva), però en quantitats irrellevants per a l'anàlisi global.

esquerranes, però en el seu cas la qüestió nacional no va fer sinó agreujar una sanció que en qualsevol circumstància s'hauria esdevingut i amb resultats, la major part de les vegades, molt semblants; això explica que les dades relatives al resultat de la depuració a Catalunya no siguin gaire diferents de les que resulten de l'anàlisi de la depuració en unes altres deu províncies espanyoles, de manera que es podria dir, simplificant, que la major duresa de la depuració a Catalunya com a resultat del factor nacional es va traduir, aproximadament, entre un 1 i un 2% més de sancionats que a la resta de l'Estat i en una major presència dels trasllats fora de la «regió» (que era la sanció habitual quan hi havia acusacions de caràcter nacionalista), que es podria situar en una mica més del 2% per sobre de la mitjana de les províncies on la qüestió nacional no tenia gens de rellevància.[23]

És evident, però, que tot això fa referència únicament als aspectes quantitatius de la repressió, i no s'han d'oblidar els que podríem anomenar qualitatius: que els percentatges de sancionats no fossin gaire diferents a Catalunya i a fora no vol pas dir que les conseqüències de la depuració, i del conjunt de la política educativa del primer franquisme, fossin exactament les mateixes a tot arreu. L'escola catalana compartí amb la resta de les escoles del país el viatge cap al passat que significà, en el camp educatiu, el triomf de les armes «nacionals», però en alguns aspectes, com ara la cultura i la llengua pròpies, els efectes negatius foren específics de Catalunya (ni tan sols al País Basc o a Galícia, on l'ensenyament en basc i gallec, respectivament, no havia fet gaires progressos, no els van patir en el mateix grau).

En aquest sentit, hi ha unes altres idees que s'han anat reiterant al llarg del temps fins a acabar convertides en lloc comú, com ara que el *ministerio* envià centenars o milers de mestres ideològicament afins a treballar a Catalunya (amb un evident objectiu desnacionalitzador)[24] o que el català desaparegué absolutament de l'escola després de la guerra. La primera qüestió no es correspon amb la realitat (o, almenys, no hauria deixat cap rastre a la documentació de l'època, la qual cosa resulta inversemblant) si doncs no entenem que els mestres i les mestres traslladats forçosament a Catalunya com a conseqüència de la depuració es corresponen amb els protagonistes de l'afirmació anterior (encara que, evidentment, no és aquest el sentit que se sol donar a aquesta asserció); però, en aquest cas, ni eren ideològicament fidels, ni foren centenars, ni hi aparegueren com a resultat de cap operació específicament planificada per a Catalunya.[25] Quant a l'altra qüestió, és clar que l'aprenentatge del català va ser eliminat de l'ensenyament, la qual cosa provocà efectes difícilment reversibles sobre l'alfabetització en la seva pròpia llengua d'unes quantes generacions de catalans; això no obstant, estudis recents han cridat l'atenció sobre el fet que l'ús del català com a llengua de comunicació entre mestres i alumnat a moltes escoles,

23. Els sancionats a Catalunya foren el 27,24%, mentre que a les altres 10 províncies estudiades (Albacete, Astúries, Burgos, Granada, Osca, Madrid, Pontevedra, Sevilla, València i Biscaia) van ser el 25% (si no tenim en compte —pels efectes distorsionadors— la província de cada grup amb una més dura repressió —Astúries i Barcelona—, els percentatges encara s'apropen més: 24,66% i 23,47%, respectivament); vegeu MORENTE (1995), p. 143 i següents.

24. Josep BENET (1995), *L'intent de genocidi cultural contra Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 395.

25. BENET (1995), pp. 448-450.

sobretot a zones rurals, no va desaparèixer, malgrat la labor contínua en aquest sentit que desenvolupà la inspecció, i va oferir una forta resistència a la plena castellanització de l'ensenyament.[26]

L'evident intenció descatalanitzadora de la política educativa franquista no es canalitzà, per tant, mitjançant una allau de mestres «castellans», sinó per mitjans que tenia molt més a l'abast, com ara la pressió i la coerció sobre els mestres i les mestres en exercici, el seu control asfixiant per la inspecció, la contractació massiva d'interins ideològicament afins (encara que la major part eren catalans, com les llistes que apareixien al butlletí oficial de cadascuna de les quatre províncies mostren) i la promoció a càrrecs de responsabilitat (com ara la direcció de les escoles graduades) de mestres que, durant la República, s'havien destacat a Catalunya per la seva oposició a les iniciatives que pretenien impulsar l'ús del català a l'escola.[27]

La repressió del magisteri va tenir un paper clau en la consolidació del nou règim: per una part, eliminà (o neutralitzà) el sector més lligat als corrents pedagògics més avançats, com també aquells qui s'havien compromès en la reforma amb profunditat de les estructures socials, culturals i econòmiques del país i els qui defensaven una escola amb el català com a llengua d'ensenyament; per una altra, paralitzà amb alguna lloable excepció els qui, havent superat la depuració sense sanció, veien com quelcom més que una possibilitat la pèrdua del lloc de treball si no s'aplicaven amb disciplina les consignes que sortien de les autoritats educatives; i, finalment, la depuració obrí camí a l'escalafó del magisteri a milers d'addictes al *Nuevo Estado* (militars, excombatents, excaptius i familiars de tots ells), la qual cosa permetia traslladar amb més facilitat al món escolar els nous models educatius que s'anaven elaborant, alhora que aquesta «fornada» de mestres exercia un sever control ideològic sobre els seus companys de feina.

Tenint en compte que l'escola funciona com una de les agències principals de socialització política, es pot comprendre la importància, des del punt de vista de la transmissió dels fonaments bàsics de la ideologia del nou règim, de tenir un professorat purgat d'elements obertament contraris als missatges que es pretenien difondre i sotmès a una estricta vigilància ideològica. Sense que això ho expliqui tot, no es pot menystenir la importància que la política educativa, de la qual la depuració del magisteri constituí una part fonamental, va tenir en l'establiment d'una acceptació passiva de la situació per amplis sectors de la població i, en definitiva, en la llarga durada del règim franquista.

26. Salomó Marquès i Sureda (1993), *L'escola pública durant el franquisme. La província de Girona (1933-1955)*, Barcelona, PPU.

27. Així, la Comisión Superior, a l'expedient de revisió d'una prestigiosa pedagoga que havia treballat a Barcelona durant la República, considerava convenient no penalitzar «una maestra españolísima, que ha librado contra la enseñanza en catalán (sic) valientes batallas, por lo que no sólo aparece procedente el mantenimiento del traslado, sino que pudiera ser de alta conveniencia, (sic) la continuidad de sus servicios en Barcelona dados los citados antecedente» (Archivo Central del Ministerio de Educación, resolucions d'expedients de revisió, caixa 83.711, resolució núm. 1.001).